

11. Селіванов В.М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти: монографія / В. М. Селіванов. – К. : Ін Юре, 2002. – 724 с.
12. Современная буржуазная политико-правовая идеология. (Критический анализ). – К.: Наук, думка, 1985. – 272 с.
13. Халфина Р.О. Право как средство социального управления / Р.О. Халфина; отв. ред. д-р юрид. наук, проф. М. И. Пискотин. – 1988. – 256 с.
14. Шіммельфеннінг Франк, Задельмаєр Ульріх. Європеїзація Центральної та Східної Європи: наук. вид / Франк Шіммельфеннінг, Ульріх Задельмаєр. – К.: Юніверс, 2010. – 287 с.

Коротя А. М.

аспірант, кафедра теорії держави і права
НУ «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: д.ю.н.,
проф. Дудченко Валентина Віталіївна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА В ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХVІІІ СТ.

Актуальність теми дослідження пов'язана з необхідністю детального вивчення правового статусу українських військовослужбовців на різних етапах розвитку української державності. Такий правовий досвід може бути використаний в сьогоднішній Україні з метою підвищення боєздатності українського війська. Перша чверть ХVІІІ ст., на яку припадають часи гетьманування І. Мазепи, є найбільш складним періодом в історії України з причини різкого посилення російської агресії. При цьому у зв'язку з негативним ставленням до І. Мазепи багато позитивних моментів, пов'язаних з особистим внеском гетьмана в реформування українського війська не знайшли детального відображення в науковій літературі. З цієї причини діяльність І. Мазепи, зміни у правовому статусі українських військовослужбовців під впливом російської влади потребують свого вивчення та подальшої розробки. Аналіз публікацій, присвячений регулюванню правового статусу українського козацтва, показує наявність невеликої кількості робіт з даного питання. Фрагментарно ця проблема розглядалась в працях І. Й. Бойка, В. М. Горобця, В. А. Дядиченка, В. А. Заруби, А. І. Козаченка, Л. О. Окіншевича, М. Є. Слабченка, О. Г. Сокирка, Т. Г. Таїрової-Яковлевої, Т. В. Чухліба та ін. В цілому, питання динаміки змін правового статусу українського козацтва у першій чверті ХVІІІ ст. потребують своєї систематизації, узагальнення та більш глибокого розгляду.

Метою дослідження є розгляд динаміки змін правового статусу українського козацького війська в першій чверті ХVІІІ ст.

Викладення матеріалів дослідження слід розпочати з вивчення причин, які сприяли організаційним реформам козацького війська на початку ХVІІІ ст. По-перше, необхідність заміни станового ополчення на регулярну армію. Справа полягала у тому, що ополчення чи рушення вичерпало свій військовий потенціал та не могло змагатися с регулярними військами. Цю обставину доводять перемоги шведського короля Карла ХІІ (1682-1718 рр.), який мав регулярні війська, над ополченням, яке використовувалось польсько-саксонським королем Августом ІІ (1670-1733 рр.). Аналогічним чином погано

навчене і слабо підготовлене російське військо було розгромлено під Нарвою меншою за чисельністю шведською армією. Виходячи з цього, гетьман І. Мазепа добре розумів причини цих поразок, планував змінити правовий статус військовослужбовців, організацію козацьких полків з метою підвищення їх боєздатності. Другою причиною є бажання Петра I змінити правовий статус козацьких полків з метою перетворення їх в регулярну армію, підпорядковану руському командуванню. З цією метою російська влада прийме цілу низку нормативно-правових актів, які змінять правовий статус українських військовослужбовців. По-третє, модернізація козацького війська стала нагальним питанням української та імперської влади з причини загострення ситуації на російсько-шведському фронті. При розгляді даного питання необхідно враховувати особливість джерел права, що діяли в той історичний період. Так, українськими гетьманами видавалися універсали, листи, інструкції, обов'язкові до свого виконання, які за своїм значенням являли собою нормативно-правові акти.

В свою чергу, на території Козацько-гетьманської держави діяли правові документи, що видавалися російською владою. Це укази, інструкції імператора, сенату, розпорядження, а також вказівки Петра I, написані ним в тексті листів, що надсилались командирам військових підрозділів та посадовим особам цивільної адміністрації. У той історичний період українське військо поділялося на декілька частин: охотники (піше військо), компанійці (кінні війська), сердюки, які були особистою охороною гетьмана та козацькі полки. Перші три групи були найманцями, які отримували платню від гетьманського чи російського уряду. Для інших козаків служба була обов'язком, яку вони несли та за це звільнялися від сплати податків. Одним з перших нормативно-правових актів, спрямованих на зміну статусу найманців, було рішення військової ради у с. Жовкві наприкінці 1707 р. Так, в тексті рішення вказувалось «жебы по давному звичаю и постановлению учинити реестровыхъ козаковъ, котрые бы въ войско ходили, и за тое зъ войскового скарбу плату брали, а иншіе которые бь не были въ реестре, домовство управляли» [1, с.104].

На практиці дане рішення означало створення окремих частин з особливим правовим статусом «охотників», які б служили в гетьманському війську на постійній основі, а інші козаки повинні були займатися господарськими питаннями. При цьому гетьманський уряд проводив політику, спрямовану на заборону приймати до козацького реєстру посполитих та представників інших верств населення. Так, 6 грудня 1690 р. гетьман І. Мазепа видав наказ №253, згідно з яким козакам зі слободи Семенівки заборонялось приймати в козацький реєстр тяглих людей (посполитих). Створення регулярної армії гальмувалося нестабільністю господарської системи Гетьманщини, яка насилу могла забезпечити потреби охотницького війська. Так, 17 листопада 1690 р. І. Мазепа видав припис Генеральній військовій канцелярії, згідно з яким охотницьке військо повинно було отримувати певні норми місячного постачання, провіанту та готівки у розмірі пів-талера. Інтерес викликає та обставина, що норми, передбачені для старшини та сотників, відрізнялися від тих, що встановлювалися до рядових козаків.

З метою забезпечення формою охотників 4 лютого 1704 р. гетьманом І. Мазепою був виданий універсал №261, згідно з яким кравецькі цехи, що знаходилися в монастирських маєтностях, зобов'язувалися шити одяг для українського війська. На стан охотницьких частин негативно вплинули Ліфляндська та Польська кампанії 1705-1706 рр., впродовж яких порушувалися

права найманців з причини нерегулярного постачання, що призвело до втрат серед козаків від хвороб і голоду. Наслідком цих подій стала постійна некомплектність полків та відсутність бажаючих поповнити їх лави. Згідно з планом І. Мазепи, як вказує К. Кочегоров, загальні зміни правового статусу військовослужбовців повинні були розпочатися із «засеймських» сотень, які були найбільш підготовленими та відданими гетьману [2,с.348]. Так, гетьман наказував полковнику А. Туранському провести набір до охотницького війська із заможних козаків, які мали добрих коней та зброю. Перехід І. Мазепи на бік шведів припинив розпочату реформу і справа перетворення військовослужбовців у регулярне військо була відкладена на більш пізній період. Незадовільне забезпечення провіантом та грошима охотників з боку української влади зіграло негативну роль у підтримці, а точніше у не підтримці широким загалом козацтва виступу І. Мазепи проти росіян. Враховуючи скрутний фінансовий стан охотників, російська влада обіцяла значні вигоди охотницькій старшині та рядовим козакам у разі їх уходу від І. Мазепи. Так, компанійські (кінні) полки полковників Танського та Степановича дістали грошове жалування від росіян і склали присягу на вірність новому гетьману І. Скоропадському. Правовою підставою у нейтралізації українських військовослужбовців став указ Петра I від 1 листопада 1708 р., в якому старшині та козакам, які пішли за І. Мазепою, російська влада обіцяла прощення, збереження всіх звань та посад і повернення до війська. Результатом цих подій стало пряме втручання імперської влади у військову діяльність Гетьманщини та нові зміни у правовій статусі українського козацького війська.

З метою реалізації цієї політики російська влада в якості першого кроку російська влада поширила на територію Гетьманщини дію такого законодавчого акту, як Табелю про ранги, згідно з яким фактично зрівнювалися військові звання росіян та українців. Наступним кроком стало прийняття 16 липня 1722 р. сенатської інструкції комендантам, яка фактично передавала владу в найбільш значних українських містах російським військовим. Згідно з цим документом, коменданти отримували право керувати військами, які знаходилися на підзвітній ним території, контролювати за діями військовослужбовців. Наступним етапом реформування українського війська та змін правового статусу військовослужбовців став указ від 27 лютого 1723 р. «Об объявлении малороссиянам, что малороссийские полковники назначаются из русских», який регламентував можливість призначення на посади козацьких полковників російських офіцерів. З огляду на ту обставину, що полковники мали значні права, цей нормативно-правовий акт дозволяв російській владі втручатися у визначення правового статусу середньої та нижньої ланки козацького війська. При цьому в документі вказувалося «про нечинении образ» з їхнього боку місцевому населенню, про які дозволялося доповідати Петру I. Згідно з особливою інструкцією, що регламентувала поведінку російських офіцерів та їх відносини з козаками, їм рекомендувалось бути лагідними та поблажними до останніх.

З метою повного підпорядкування всіх українських збройних частин на території Гетьманщини російській владі 29 квітня 1723 р. був виданий імператорський указ, згідно з яким фельдмаршала М. М. Голіцина було призначено головнокомандуючим усіма нерегулярними військами півдня імперії, у тому числі козацькими полками, з одночасним переданням до його компетенції усіх військових питань, які раніше вирішувала Малоросійська колегія. Таким чином, впродовж першої чверті XVIII ст. українське козацтво

змінити свій правовий статус шляхом появи найманців, владу над якими поступово перейняла російська імперська влада. Права та обов'язки цих військовослужбовців регламентувалися гетьманськими універсалами, листами та актами, які видавала імперська влада.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сокирко О. Г. Лицарі другого сорту / О. Г. Сокирко // Наймане військо Лівобережної Гетьманщини 1669-1726 рр.: Наукове видання. – К.: Темпора, 2006 – 280 с.: іл.
2. Кочегоров К. Спроби реформування військової організації городових полків у 1707-1708 рр. / К. Кочегоров // Українська держава другої половини XVII-XVIII ст.: політика, суспільство, культура. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – 671 с.

Кравчук В. М.

к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права ЮФ ТНЕУ

СПРИЙНЯТТЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВОВИЙ ПРОСТІР» З ТОЧКИ ЗОРУ КОНКРЕТНОГО ТИПУ ПРАВОРОЗУМІННЯ

Вироблення цілісної філософсько-правової концепції правового простору, проблема визначення сутності і змісту цього поняття, стає вельми актуальним спрямуванням розвитку загальнотеоретичної юриспруденції та філософії права. Це обумовлено тим, що поняття «правовий простір» нерідко використовується у науковій юридичній літературі, але кожен дослідник, мислитель, учений вживає це поняття у контексті своїх досліджень, адекватно до свого власного розуміння його змісту. Так, поняттям «правовий простір» позначають сферу правового регулювання, простір здійснюваних правовідносин, територіальні межі дії нормативно-правових актів держави, вимір функціонування певної правової системи, більш того цей термін часто вживають як синонім понять «правова система», «система права», «система законодавства» тощо, не надто переймаючись його сутністю.

Таким чином, докладного аналізу поняття «правового простору» досі здійснено не було, хоча потреба в подібному аналізі є безсумнівною, тому філософсько-правова, теоретична розробка даного концепту є вкрай необхідною.

У різних аспектах та з використанням різноманітної методології поняття «правовий простір» аналізувалося у наукових працях Волк І. В., Ганцевої Л. М., Жужгова І. В., Зінкова Є. Г., Козловського А. А., Малахова В. П., Мельничук О. С., Оборотова Ю. М., Суханова В. В. та інших учених, однак використувані підходи, а отже і висновки дослідників є розбіжними, подекуди навіть суперечливими, тому дана проблематика ще потребує ґрунтовної розробки.

Метою даної публікації є спроба обґрунтування залежності обсягу і змісту поняття «правовий простір» від конкретної концепції праворозуміння, від світоглядної позиції конкретного дослідника, що є причиною різноманіття контекстів і діапазонів використання цього терміну.